

Злочини над Србима у Саници - „усташком Алказару“ током Другог свјетског рата (фотографије и сјећања)

Доц. др Никола Ожеговић

Филозофски факултет
Универзитета у Бањој Луци
nikola.ozegovic@ff.unibl.org

Оригинални научни рад
УДК 341.322.5(=163.41)“1941/1945”
COBISS.RS-ID 141267713
DOI 10.7251/TOP24100930

Апстракт: У овом раду дајемо на увид стручној и широј јавности неколико фотографија жртава и свједока геноцида који је Независна Држава Хрватска спровела над Србима на подручју некадашње општине Саница (Босна и Херцеговина) као и одговарајућа сјећања. Трагање за документима, фотографијама и сјећањима на ратно вријеме у живописној Саничкој долини имало је за циљ да подсјети на велико страдање српског народа на подручју Грмеча и да обогати изворну основу за истраживања и меморијализацију геноцида над Србима у Независној Држави Хрватској (1941–1945). До фотографија жртава је изузетно тешко доћи, с обзиром на уништавања домова и материјалне имовине Срба како у Другом свјетском рату тако и након пада Саничке долине под муслиманску власт, 16. септембра 1995. године. У оквиру тротомног зборника *Срез Кључ у НОБ 1941–1945*, који је излазио у периоду 1981–1983, објављен је низ фотографија предратних шумских радника у Грмечу, партијских активиста, погинулих бораца, народних хероја, важних локалитета из НОБ-а, неколико фотографија локалитета на којима су усташе вршиле масовна убијања „недужних људи“ и сл., али без иједне фотографије неке од цивилних жртава са подручја читавог среза. То нам је представљало додатан мотив да потражимо и сачувамо бар неке од фотографија и докумената српских страдалника.

Кључне ријечи: Независна Држава Хрватска, геноцид над Срби-ма, Саница, Грмеч, усташе, Срби, муслимани.

Према подацима од 1. јануара 1940. године, Горња Саница¹, са 12 села, била је највећа општина по броју становника у Срезу Кључ. Од укупно 9.528 становника, православних је било 5.508 (57,8%), муслимана 3.656 (38,37%), римокатолика 352 (3,69%), осам протестаната, троје гркокатолика и један припадник јеврејског народа.² Усташка страховлада у Саници, ослоњена на присталице из редова домаћег несрпског становништва, била је усмјерена на потпуно уништење православних Срба. Бранко Ћопић је због тога у својој пјесми „Лекција из земљописа“, ово мјесто назвао „усташки Алказар“.³ Према подацима зборника *Срез Кључ у НОБ 1941-1945*, у општини Саница било је 823 „жртве фашистичког терора“. У највећој мјери се ради о жртвама усташких злочина над српским православним становништвом, док је других жртава било свега неколицина. Од 229 погинулих бораца из општине Саница у оквиру Народноослободилачке борбе, Срба је било 205 (89,50%), 23 муслимана и један Хрват. Од погинулих бораца муслимана, ниједан није ступио у НОБ 1941, шест их је ступило 1942, једанаест 1943. и шест 1944. године.⁴ Према једном документу Земаљске комисије за утврђивање ратних злочина, број силованих жена и дјевојака у Саници је износио 27. Материјална штета се огледала у 769 уништених и попаљених кућа и 1.686 осталих зграда, опљачканих 2.205 комада крупне и 4.761 комад ситне стоке, уништених 200 кола, 300 плугова итд. Укупна штета је износила 33.110.616 предратних динара.⁵

1 Назив општине у Краљевини Југославији и у Независној Држави Хрватској био је Горња Саница, а по завршетку рата Саница.

2 Архив Републике Српске, Бања Лука (АРС), Велика жупа Сана и Лука, Општа 1942, 10.301-10.800, 10.397/42, Vel. Župa Sana i Luka, Br. 10397-42, Iskaz Općina po kotarevima na dan 1-I-1940.

3 Бранко Ћопић, *Пјесме ђионирке*, Београд: Просвета, 1976, 68-72.

4 *Срез Кључ у НОБ 1941-1945: зборник чланака и сјећања. Том шрећи*, Кључ: Општински одбор СУБНОР Кључ, 1983, 1060-1074, 1085.

5 Архив Босне и Херцеговине Сарајево (АБиХ), Zemaljska komisija za utvrđivanje ratnih zločina, Spiskovi žrtava, k-9, Srez: Ključ, Подаци о звјерствима и пљачки непријатеља од почетка устанка до данас на територији Среза кључког.

Прилог 1: Лична карта Саве (Ћорђе) Амиџића
(1908-1972) из 1946. године⁶

Прилог 2: Саво Амиџић са сином Ћорђем 1952. године

⁶ Фотографије и архиву свог оца, Саве Амиџића, аутору предао Ћорђе Амиџић у Приједору 26. септембра 2020. године.

Саво (Ђорђе) Амићић рођен је 17. новембра 1908. у Кључу. Завршио је Мјешовиту народну основну школу у Босанском Петровцу, а потом Велику реалну гимназију у Бањој Луци 1924. и Српску православну богословију у Сарајеву 1929. године.⁷ Епархијски црквени суд Епархије бихаћке му је маја 1930. додијелио упражњену парохију Саница. Парохију му је предао дотадашњи привремени администратор, свештеник Бранислав Павић.⁸ Саво Амићић је 5. октобра 1932. уписао Православни богословски факултет Универзитета у Београду, као редован слушалац, који, ипак, није окончао. У индексу се налазе потписи и овјере за слушање наставе закључно са љетним „полгођем“ школске 1934/35. године.⁹

Усташке власти су забраниле одржавање богослужења у православној Цркви Светих апостола Петра и Павла у Саници, почетком друге половине јуна 1941.¹⁰ До пароховог хапшења није било иступања из православља нити му је било познато да је неко убијен, а управо је он био прва угледнија српска жртва у Саници. „Наиме, 10. јула 1941. год. било је баш око подне, жена спрема ручак, деца иако су мала, као да и сама осећају трагедију која нас је снашла, играју се али им је игра тужна, одједаред упада у кућу руља оборуужаних злочинаца предвођена са неким Церићем – шеф котарске управе у Кључу, и грубо ми саопшти да у року од 30 минута имам са женом и децом и свега 50 кг пртљага рачунајући ту и одевне предмете на себи и фамилији, напустим кућу“. Гледајући како усташе пљачкају по кући, свештеник је рекао: „Е баш вам је држава независна, јер у њој нико ни од ког не зависи, моју имовину конфискујете у корист поглавникове Хрватске, а себи је трпате у џепове“, на шта му је одговорено: „Потурчи се или пошокчи па нећемо тако“. Услиједио је транспорт свештеника и његове породице, супруге Наталије, сина Ђорђа и кћерке Мирјане са станице Саница Горња у фургону за

7 Архива свештеника Саве Амићића, у посједу аутора (АСА). Школска свједочанства Саве Амићића.

8 АСА, Епархијски црквени суд у Бихаћу. Број: 1032. У Бихаћу 16–29. маја 1930.

9 АСА, Уписница (Index lectionum). Бр. 2028. Амићић Ђ. Саво.

10 Архив Србије Београд (АС), Комесаријат за избеглице и пресељенике 1941–1944. (Г-2), Ф-4, р. 163/1941; *Свједочења о заштирању: прилози за историју страдања Срба Епархије бањалучке 1941. године*, прир. Бојан Стојнић, Радован Пилиповић и Вељко Ђурић Мишина, Бања Лука, Београд: Архив Републике Српске, Архив Српске православне цркве и Музеј жртва геноцида, 2016, 175.

стоку до станице Врхпоље. У основну школу у Врхпољу били су до-
везени и остали свештеници Кључког среза. Пребацавање возом у
Бању Луку услиједило је 12. јула, гдје су одвојено од породица свеш-
теници били угурани у ћелију у војном утврђењу Кастил а одатле
током ноћи возом у логор Цапраг, код Сиска. Након проведена 23
(према другом извјештају 24) дана у „овоме паклу“, Саво Амићић и
његова породица су се нашли у групи оних који су били пребачени
преко Земуна у Србију, у Аранђеловац, одакле је био премјештен у
Епархију тимочку и постављен на упражњену I радујевачку паро-
хију. Наведена свједочанства Саво Амићић је записао у Радујевцу
и упутио архијерејском намјеснику у Неготин 21/8. августа 1941. и
23/10. јануара 1942. године.¹¹

*Прилог 3: Ђорђе Амићић (1935–2022) у
Приједору, 26. септембра 2020. године*

11 АС, Г-2, Опис страдања свештеника Саве Ђ. Амићића бив. пароха санског, Ар-
хијерејско намјесништво кључко, Епархија Бања Лука, а сада пароха I радује-
вачког Арх. намесништво неготинско, Епархија тимочка, р. 167/1942; АС, Г-2,
Ф-4, р. 163/1941; *Свједочења о заштирању*, 172–175.

Ђорђе (Саво) Амићић рођен је у мјесту Саница, општина Кључ¹² 1935. године. Као шестогодишњак је, заједно са родитељима и деве-тогодишњом сестром, ухапшен и прошао кроз логор Цапраг. О рату је свједочио на основу породичног и личног сјећања. О хапшењу је свједочио: „Мати је била јако промућурна, бистра. Љето, врућина, а она сјетила се па нас обуче, зимски капут у по' љета и ципеле и све, ко зна шта ће бити! Имала је она неке златнине, ко свака жена што је скупљала, тих ланчића, прстења мало, који дукат. И у тој брзини да се она сјети, ја се увијек тога сјетим, у једну теглу пекмеза шљивовог, она то убаца унутра и замијеси, да се не види. И ми кад смо прешли и логор и Србију, то нам ваљало главе. Ми смо давали дукат за врећу брашна у Србији у то вријеме. Иако смо ми прешли у Србију, нису они нас баш тако, схваташ... Ми смо били међу оним Власима. Власи, то је Тимочка Крајина, на тремећи Бугарске, Румуније и Југославије, задње пристаниште испод Прахова, то је Радјуевац. И ту је отац добио парохију“. О боравку у логору Цапраг и ослобођењу је рекао: „То је гадан логор био. Попови, они су их на разне начине малтретирали. Упрегну у плуг, канџијом туче. Једна долина је била, прије нас што су све побили. То су све вириле руке и ноге, онда су они то затрпавали кречом, премазивали. Кад смо дошли, било је једно прихватно одјељење гдје су одузимали вриједне ствари. Моја мати ону теглу показала са пекмезом. Кажу: 'Носи, то није за нас!', тако да је то успјела пренијети. Али врло интересантна ствар, послје су моји родитељи и ови попови, поп Милан Миљуш, поп Миле Боројевић, сви смо били у логору Цапрагу, они су препознали једног који је примао тамо на том одјелу ту робу кад је одузима. Тај комунизам, какав је то био систем који је био право против српства. То је несхватљиво, он је одузимао ту робу и складиштио и све и баш је мојој мајци рекао: 'Није то за нас', ко бива та тегла пекмеза и то. Он је послје рата, кад сам ја уписао први разред гимназије, ја сам основну завршио у Србији, дошао, пошто су нама долазили из Хрватске наставници, био директор гимназије – Вјекослав Задровић. И препознали га људи и признао је он то. Каже да он није био злочинац, само је ту радио. Замисли ти коинциденције, да је он дошао у Приједор и био директор гимназије. Тако је

12 Општину рођења наводимо према стању од почетка шездесетих година прошлог вијека, када је највећи дио некадашње општине Горња Саница / Саница припојен Кључу, а остатак Босанском Петровцу.

то... Живот је чудан. Случајно смо остали живи. Све су побили. Ми смо задња тура који смо остали живи, на интервенцију Румунске цркве. Румуни су православци па су они били у пакту са Нијемцима и на интервенцију њиховог патријарха и на интервенцију Недића, и то морам споменути. И моја мати прича, долази нека међународна комисија а ми јадни биједни, на нас четворо двије литре воде из Купе за цијели дан а хране ништа, неки чорбуљаци, и каже кувају се казани као и онда сви вичемо то нам је задушни ручак. Врага, да би приказали тим међународним представницима да то није неки логор и тако. И онда су нас транспортовали у Србију. Дошли смо у Београд, на Теразије. Ту нас је дочекао Милан Недић, одржао говор и онда им подијелио парохије. Били смо у Аранђеловцу на опоравку, у бањи, тога се сјећам као дијете“. О одлуци очевој да се врати у Саницу је испричао: „А иначе, он је могао остати у Неготину и према својим квалификацијама можда је могао и даље напредовати иза рата али нема него вратити се у Саницу, у Грмеч. Биједа. ‘Па куд ћеш у Саницу?’, њега они други свештеници одговарају да не иде, да се не враћа, те ‘Куд ћеш тамо, све попаљено!’. ‘Не, не! Ја идем међу своје људе!’“.¹³

13 Разговор Ђорђа Амићића и Николе Ожеговића, Приједор, 26. септембар 2020. године.

*Прилог 4: Гојко (Ђука) Мијић (1900–1941) у Врњачкој
Бањи, тридесетих година прошлог вијека¹⁴*

Гојко (Ђука) Мијић, рођен у мјесту Завоље, општина Кључ, 1900. године. У вријеме почетка рата, 6. априла 1941, налазио се у Саници, а убијен је од стране усташа у логору Јадовно, 14. августа 1941. године.¹⁵ Према породичном сјећању, Гојко Мијић, предратни општински чиновник у Саници, одведен је од стране локалних муслимана под изговором да иде на рад у Њемачку. Заједно са њим одведен је и Дане Дробац, који је такође убијен у Јадовну.¹⁶ Према

14 Фотографију и породично сјећање 26. маја 2021. доставио потомак страдалог, Стефан Мијић из Бање Луке. Фотографија је највјероватније настала у Фото-студију „Крчмаревић“. У позадини се налази плакат са Термоминералним купатилом које је изграђено 1930. године. Електронско писмо послато аутору 31. маја 2024. године од археолога Марије Аћимовић из Музеја бањског лечења, Врњачка Бања.

15 <https://www.popis.muzejgenocida.rs/en/>, (приступљено 31. маја 2024)

16 Породично сјећање Стефана Мијића.

казивању Петра Совиља, општинског биљежника Гојка Мијића из службе је истјерао његов замјеник, најближи сарадник, комшија и дугогодишњи пријатељ Ибрица Алибеговић, непосредно по доласку усташа на власт у Саници. Након тога је радио у шумској манипулацији Осјеченица, гдје је сазнао за припреме устанка у Дрвару. Ухапшен је након што је дошао кући, носећи поруку од организатора устанка Петру Шкундрићу, каснијем саничком народном хероју. Ухапшен је од стране усташа које је послао Алибеговић и отјеран возом са великим бројем најугледнијих Срба из Санице и околине 27. јула 1941. Нико из тог „крвавог транспорта“ се никада није вратио.¹⁷

Прилог 5: Петар (Миле) Совиљ (1920–1992) са породицом у Београду, почетком седамдесетих година прошлог вијека (први здесна)¹⁸

17 Петар М. Совиљ, „Казивање о страви и ужасу“, *Срез Кључ у НОБ 1941-1945: зборник чланака и сјећања. Том први*, Кључ: Општински одбор СУБ НОР Кључ, 1981, 157-158.

18 Фотографију и податке 10. јануара 2022. доставила члан породице, Нада Грбић из Београда.

Петар (Миле) Совиљ рођен је у мјесту Саница, општина Кључ, 1920. године. Био је ухапшен заједно са оцем и смјештен у општински затвор у Саници 30. јула 1941. године. Било им је речено да ће, као и остали таоци са којима су држани, бити протјерани у Србију. Затвором је руководио озлоглашени санички усташа Смаил Бећир-беговић Аугуст. „Према нама су се осорно и непријатељски понашали, иако смо сви били старе комшије и добри знанци. Нису нам хтјели ни воде донијети, иако смо их, као људе и комшије, молили“. Током дана је настала велика узбуна у Горњој Саници и околним селима у којима су живјели муслимани услед доласка воза са избјеглицама из Српнице, Мијачице и Бравска. Радило се махом о хрватским радничким породицама са којима су дошли и жандарми из касарне у Бравску, бјежећи испред устаника који су нападали. Жандармеријски наредник из Бравска Пулић је говорио да „четници“ иду на Саницу и да се подигла „кука и мотика“ против свих муслимана и Хрвата. У општем метежу, муслиманско становништво је превожено према Санском Мосту и Приједору а способни мушкарци муслимани су наоружавани. „Слушао сам Ахму Медића из Санице који је, узимајући пушку, шкрипио зубима на нас, псујући нам српску мајку. Тражио је да нас он све побије и учинио би то, сигурно, а да оком не трепне“. У тим околностима, усташе су отвориле врата општинског затвора и почела редом да убијају српске таоце. Совиљ, рањен у ногу, и још неколико људи, преживјели су тако што су се сакрили међу погинулима а касније су успјели да провале врата и искоче кроз прозор. Совиљ је успио да се спаси и помогне шуме пузајући коритом ријеке Санице. „Све до 10 сати прије подне 31. јула остао сам у води. Слушао сам плетуне од Бравска и од Буковика, гдје су усташе убијале жељезничке раднике и народ Бравска“.¹⁹

Петар Совиљ је касније био биран из мјеста Саница-Завоље у Окружни народноослободилачки одбор за Кључ – Мркоњић Град, а био је и секретар Среског комитета КПЈ Кључ.²⁰ Након рата био је на одређеним руководећим мјестима у Србији. Оставио је читав

19 Петар М. Совиљ, „Побјегао сам рањен са стријељања“, *Срез Кључ у НОБ 1941-1945: зборник чланака и сјећања. Том први*, 188-195.

20 Branko Škundrić, „Odbornici-povjerenici i NOO na području opštine Sanica“, *Srez Ključ u NOB 1941-1945: zbornik članaka i sjećanja. Tom drugi*, Ključ: Opštinski odbor SUBNOR Ključ, 1982, prilozi između 288-289, 622.

низ врло вриједних сјећања на ратна дешавања на подручју Кључког среза, која су објављена у зборнику *Срез Кључ у НОБ 1941-1945*.

Прилог 6: Илија (Саво) Деспот (1892-1941)²¹

Илија (Саво) Деспот рођен је у мјесту Саница, општина Кључ, 1892. године. У вријеме почетка рата, 6. априла 1941, налазио се у Присјечи Доњој, а убијен је од стране усташа у Саници, 2. августа 1941. године.²² Према породичном сјећању, Илија Деспот је за заслуге на Солунском фронту био одликован Карађорђевом звијездом а добио је и земљу у Војводини коју, међутим, „нико никад није

²¹ Фотографију и породично сјећање 7. августа 2020. доставила потомак страдалог, Оливера Ковачевић Савић из Билера, Швајцарска.

²² <https://www.popis.muzejgenocida.rs/en/> (приступљено 31. маја 2024)

видио“. Са супругом Бојом, рођеном Кљајић из Ловинца код Грачаца, имао је седморо дјеце. Прије стријељања, одведен је и затворен у вагоне, заједно са другим Србима, од стране двојице наоружаних цивила, под изговором да иду на присилни рад. „Мој прадеда је рекао жени да узме његов сат и нешто накита и да га однесе Ибри Ајкићу,²³ који је са њим био на Солунском фронту. Илија му живот спасио. Овај све узео и рекао не може, само глава за главу. Бака ми је причала да су на Илиндан бројали колико пута се пушка чула. Страшно“.²⁴

Илија је био један од преко 50 мушких глава Деспота који су убијени на Илиндан, 2. августа 1941. у масовном стријељању на Дубајића гробљу у Саници. Том приликом је стријељано 136 Срба мушкараца.²⁵ Из мноштва мушкараца, жена и дјеце натрпаних у подрум железничке станице, изводили су и стријељали све мушкарце старије од 15 година. „Наше људе су покопали у 4 до 5 гробница. При томе су прекопавали и раније гробове. Дубоко нису копали. Ту је било 136 људи, а Золака 18“.²⁶

23 Ибро Ајкић се помиње у свједочењу пароха саничког Саве Амићића: „Извршилац терора су Турци Саничани и то сви без разлике, а вођа су им усташки логорник Миливоје Влахо, иначе шеф железничке станице Саница Горња за време Југославије, Ибрахим Алибеговић општински благајник, Конрад Уфtring, син ресторатељке из Санице Горње, коју је југославенска држава и метнула на ово место, Игњат Скапусто надзорник пруге, Ибро Ајкић општински стражар“. АС, Г-2, Опис страдања свештеника Саве Ћ. Амићића бив. пароха санског, Архиепископско намјесништво кључко, Епархија Бања Лука, а сада пароха I радујевачког Арх. намесништво неготинско, Епархија тимочка, р. 167/1942; *Свједочења о заштирању*, 171-172.

24 Породично сјећање Оливере Ковачевић Савић.

25 Петар М. Совиљ, „Казивање о страви и ужасу“, 158.

26 Милка Золак, „Дивљање усташа у Горњој Саници“, *Срез Кључ у НОБ 1941-1945: зборник чланака и сјећања. Том први*, 184-186.

Прилог 7: Стево (Милош) Золак (1910–1941)²⁷

Стево (Милош) Золак рођен је у мјесту Саница, општина Кључ, 1910. године. Основну школу завршио је у Саници 1921. године. Једно вријеме је радио на сјечи и извозу (штрапању) трупаца у Грмечу, а касније је прешао да „кирија“ тј. да запрежним колима превози робу са жељезничке станице Саница Горња до Кључа и робу из тог града до жељезнице у Саници. Са супругом Десанком Кордић добио је четворо дјеце. На Илиндан, 2. августа 1941, убијен је од стране усташа. Међу бројним убијеним Золацима тога дана, били су и његов отац Милош (52) и брат Сава (20).²⁸

²⁷ Trivo Zolak, uz saradnju bratstvenika, *Zapisi o Zolacima i srođnicima: rodoslov i kratki životopisi*, Bijelo Polje: IGP Pegaz uz saradnju sa NU „Moć znanja“ Bar, 2013, 75, 194.

²⁸ Trivo Zolak, nav. djelo, 75–76.

*Прилог 8: Триво (Стево) Золак (1931) у
Саници, 2. августа 2020. године²⁹*

Триво (Стево) Золак, рођен 14. фебруара 1931. у мјесту Саница, општина Кључ, новинар, публициста и путописац, налазио се међу ухапшеним Србима на Илиндан, 2. августа 1941. године, и био свједок илинданског злочина на Дубајића гробљу у свом засеоку Золаци. Током разговора са аутором овог текста, 2. августа 2020, о усташама који су извршили злочин рекао је: „Сјећам их се свих као да их сада гледам“. На питање да ли може да каже имена оних који су му тог дана убили оца Стеву, дједа Милоша, стрица Саву и друге бројне рођаке, одлучно је одбијао: „Не! Никад нисам хтио то да кажем, да се мржња не би ширила!“. Чак ни на 79. годишњицу злочина. Рекао је само да су то били „комшије муслимани али и неки мени непознати људи, Хрвати“.³⁰ У аутобиографској књизи, Триво Золак је детаљно описао цијели догађај. Злочин је извршен у близини жељезничке станице. „Усташе су нас утјерале и затвориле у подрум оближњег магацина. Ту су сваког тренутка догонили православне породице из околних села: Радуловића, Биља-

29 Снимање видео-записа свједочења Триве Золака о илинданском злочину на Дубајића гробљу у Саници 1941. године обавио Никола Ожеговић.

30 Разговор Триве Золака и Николе Ожеговића, Саница, 2. август 2020. године.

на, Присјеке, Копјенице, Гологлава и Горњег Будеља. (...) Послије завршеног стријељања, жене и дјеца су изведени испред зграде магацина, уз пријетњу домаћих усташа: 'Све ћемо вас поклати за освету цара Мурата на Косову. Женама ћемо дојке сјећи да више никад не подоје ниједно српско дијете' – говорио је разјарено један полућорави усташа из Махале. Пријетио је да ће мушку дјецу ушкопити, 'да се више никад српска пашчад не могу множити на овој турској земљи'. Један од њих је отео од мене џепни сат и сомотни капут, које ми је отац дао пред полазак на стријељање".³¹

Умјесто закључка

Документима, фотографијама и сјећањима на ратно вријеме у Саници желимо да подсетимо на страдање српског народа на подручју Грмеча у Независној Држави Хрватској (1941–1945). Рад има за циљ да обогати изворну основу за истраживања и меморијализацију геноцида над Србима на наведеном подручју и да буде мотив за даља слична истраживања.

Извори и литература:

Необјављени извори:

Архив Босне и Херцеговине, Сарајево (АБиХ),
Zemaljska komisija za utvrđivanje ratnih zločina,
Архив Републике Српске, Бања Лука (АРС)
Велика жупа Сана и Лука,
Архив Србије, Београд (АС),
Комесаријат за избеглице и пресељенике 1941–1944. (Г-2)

Личне и породичне архиве:

Архива свештеника Саве Амићића, у посједу аутора
Породична архива Наде Грбић, Београд

31 Trivo Zolak, *Snaga uma: život neobičnog svjetskog putnika*, Bijelo Polje: NU „Moć znanja“ i IGP Pegaz, 2014, 32–34.

Породична архива Стефана Мијића, Бања Лука
Породична архива Оливере Ковачевић Савић, Билер (Швајцарска)

Разговори:

Разговор Ђорђа Амиџића и Николе Ожеговића, Приједор, 26. септембар

2020. године

Разговор Триве Золака и Николе Ожеговића, Саница, 2. август 2020. године

Објављени извори:

Свједочења о заштирању: прилози за историју страдања Срба Епархије бањалучке 1941. године, прир. Бојан Стојнић, Радован Пилиповић и Вељко Ђурић Мишина, Бања Лука, Београд: Архив Републике Српске, Архив Српске православне цркве и Музеј жртава геноцида, 2016.

Срез Кључ у НОБ 1941-1945: зборник чланака и сјећања. I-III, Кључ: Општински одбор СУБ НОР Кључ, 1981-1983.

Trivo Zolak, uz saradnju bratstvenika, *Zapisi o Zolacima i srodnicima: rodoslov i kratki životopisi*, Bijelo Polje: IGP Pegaz uz saradnju sa NU „Моћ знанја“ Bar, 2013.

Trivo Zolak, *Snaga uma: život neobičnog svjetskog putnika*, Bijelo Polje: NU „Моћ знанја“ i IGP Pegaz, 2014.

Електронска пошта:

Електронско писмо послато аутору од археолога Марије Аћимовић из Музеја бањског лечења, Врњачка Бања, 31. маја 2024. године.

Интернет извор:

<https://www.popis.muzejgenocida.rs/en/>,

Литература:

Бранко Ђопић, *Пјесме ђионирке*, Београд: Просвета, 1976.

Instead of conclusion

With documents, photographs and memories of the wartime in the Sanica, we want to remind of the suffering of the Serbian people in the Grmeč area in the Independent State of Croatia (1941-1945). The Paper is aimed to enrich the original basis for researching and memorializing the genocide against the Serbs in the said area and to be a motive for further similar researches.